

A L E K S A N D R A K O L A R I Ć
Zavod za povijesne i društvene
znanosti-odsjek za povijesne znanosti
HAZU Zagreb

I V A N K U K U L J E V I Ć I N A R O D N A
Z A H T I J E V A N J A 1 8 4 8 . G O D I N E

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI UND VOLKSFORDERUNGEN IM JAHRE 1848

Der vorliegende Artikel zeigt die Entstehung von »Volksforderungen« und die Rolle von Kukuljević in ihrer Entstehung. Der Autor analysiert die einzelnen Punkte in den »Volksforderungen« und behält immer im Auge die Ganzheit von »Forderungen« als eines bürgerlich-demokratischen Programms mit mäßig-liberaler Orientierung.

Ulaskom Ivana Kukuljevića Sakcinskog na čelu grupe građana na sjednicu gradskog magistrata grada Zagreba 17. ožujka u Hrvatskoj je započela politička akcija 1848. godine.

Nakon što su u noći od 15/16. ožujka poštanskom kočijom stigle u Zagreb prve vijesti o oružanim neredima u Beču,¹ u sobi hotela »K caru austrijanskomu« sastali su se vodeći ljudi Narodne stranke: Ambroz Vraniczany, Ivan Kukuljević, Dimitrije Demeter, Bogoslav Šulek, Ferko Žerjavić i Josip Praus,² kako bi, očito svjesni izuzetnosti trenutka i uzbuđenosti grada, odlučili o daljnjem političkom djelovanju.

Želeći ići zakonitim putem mogućnosti izbora bijahu im vrlo ograničene: Sabor nije bio zasjedao, namjesnik banske časti, biskup Juraj Haulik, nalazio se izvan zemlje, vlast u zagrebačkoj županiji su od 1845. držali mađaroni, pa se narodnjacima kao jedini legalni organ preko kojega se mogla provesti politička akcija nametnuo gradski magistrat. Na sastanku u Vraniczanyjevoj sobi hotela dogovoreno je da će sutradan, uz suglasnost zagrebačkog suca (načelnika) Janka Kamaufa, sjednicu gradskog magistrata, redovito sazvanu za 17. ožujka, pretvoriti u veliki zbor svega građanstva. Tako je na sjednici od 17. ožujka Kukuljević, kao jedini govornik, održao govor u kojemu je od kralja zatražen što brži saziv Sabora, kako bi i Hrvati »kao slobodni ljudi slobodnog naroda... starinskim i zakonitim putem dobili sve«³ što je bilo predlagano u Beču i Pešti. Zatim je odlučeno da će se kralju u Beč poslati građanski odbor, koji će mu tu želju i usmeno izraziti. Autor reprezentacije koju će poslanstvo podastrijeti caru, a koja je pored zahtjeva za sazivom Sabora pokrenula i pitanje teritorijalne cjelovitosti Trojednice, te pitanje tješnjih odnosa s austrijskim nasljednim zemljama, bio je Kukuljević.⁴

S poslanstvom je 19. u Beč krenuo Vraniczany, dok je Kukuljević ostao u Zagrebu i sve do povratka Gaja iz Beča 24. istog mjeseca, igraće odlučujuću ulogu u političkim previranjima.⁵

Ustrajanje na zakonitom provođenju reformi 1848. prvi je puta izrečeno u ovom Kukuljevićevom govoru, a ostati će temeljni »credo« hrvatske politike i kasnije, pa je i ono, vjerojatno, uz toliko slavljene »hrvatski«, a zapravo »crno-žuti« Jelačićev pohod preko Drave bio jedan od razloga ocjenjivanja hrvatskog pokreta 1848. kao anti-revolucionarnog, konzervativnog i nazadnog.

Kod većine takvih ocjena radi se o mehaničkom preslikavanju povjesnih uvjeta i duhovno-političkog okruženja XX stoljeća u XIX, te o nerazumijevanju duha vremena; XIX stoljeće je stoljeće historicizma »par excellence« (cjelokupna hrvatska politička argumentacija u njegovoj drugoj polovici biti će zasnovana na povjesno-državnim temeljima), pa je i više nego logično i potpuno u skladu s tendencijama tadašnjeg doba da su narodnjaci svoju nacionalnu politiku, pored načela prirodnog i narodnog prava, te načela slobode, jednakosti i ravnopravnosti svih, kao suvremenih međunarodnih pravnih spoznaja, temeljili upravo na načelu hrvatskog povijesnog i državnog prava i hrvatske državopravne tradicije.⁶

Proigrati devet stoljeća političkog, državnog i državopravnog kontinuiteta, ne posegnuti za potvrdom modernih političkih zahtjeva u starodavna »iura municipalia« predstavljalo bi, izraženo »K. und K.« rječnikom »krajnji politički Schlamperei«.

Upravo kako bi ona dobila privid zakonitosti, na Veliku narodnu skupštinu sazvanu za 22. ožujka pozvani su bili samo članovi posljednjeg hrvatskog staleškog sabora.⁷ Skupštini je predsjedao Janko Drašković, jamačno kao najstariji i najugledniji narodnjak, dok je Kukuljević vodio zapisnik;⁸ međutim danas nikakav detaljniji zapisnik nije sačuvan.

»Želje naroda« donesene na toj skupštini nisu isključivo Kukuljevićevo djelo, ali je on u njihovu oblikovanju imao vodeću ulogu. Gajev slavodobitan povratak iz Beča, 24. III, na krilima proglašavanja slavenskih đaka u Beču od 20. III, u kojemu su preporučili osnivanje »directoriuma« ili »triumvirata« sastavljenog od Vraniczanyja, Kukuljevića i Gaja, mijenja situaciju. Gaj privremeno preuzima vodstvo pokreta u svoje ruke.

24. je održao sastanak sa Žerjavićem i Kukuljevićem, na kojemu su Želje redigirane.⁹

Dopisana je preambula, dodano je sedam novih točaka (od čega se četiri odnose na Vojnu krajinu) usprkos protivljenju Kukuljevića i Žerjavića, nadalje tekst je na nekim mjestima pojašnjen i bolje stiliziran, a promjenom naslova Želje su postale »Zahtijevanja naroda«, koja će biti usvojena dan poslije tj. 25. III u Narodnoj skupštini Trojednice.¹⁰

Narodna zahtijevanja nisu samo sažeti politički program hrvatskog pokreta 1848. svojim liberalnim obilježjima potpuno u suglasju s evropskim događajima, ona nisu samo plod i kruna hrvatskog narodnog preporoda, niti samo pokušaj da se maksimalnim zahtjevima pruži otpor silovito nadirućoj mađarskoj hegemoniji i mađarizaciji, ona su, nažalost, nedosanjani san o stvaranju moderne hrvatske građansko-demokratske nacionalne države.

Želje naroda tiskane su kao letak, isti je slučaj i s Zahtijevanjima naroda, ali ovdje postoje dva letka istog sadržaja, s istim brojem točaka, ali s unekoliko modificiranim naslovom: Zahtijevanje naroda horvatskoga.¹¹

Želje su u naslovu zamijenjene zahtijevanjima na prijedlog Nikole Vakanovića,¹² koji je također prisustvovao sastanku od 24. III, a kralju su na potvrdu podnesene u obliku jedne peticije, u kojoj je broj točaka smanjen, ali tako da ona nije izgubila niti jednu kapitalnu točku.¹³ Želje formalno nisu imale preambulu, ali su njezine osnovne postavke sadržavale u svojoj prvoj točki.

Preambula daje definiciju državnopravnog položaja Trojedne kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije unutar Habsburške monarhije kao višenacionalne i više-kulturne države. Ponavljanjem dobro poznatih formula o vječnoj vjernosti dinastiji (premda izabranoj na temelju Pragmatičke sankcije), ugarskoj kruni i državi (iako se ističe ugovorni karakter te državne zajednice) i Carstvu preambula ispunjava potrebnu formu kako bi ostala unutar zakonito zadanih okvira. Isticanje jedinstva cjelokupnosti Monarhije moguće je dijelom protumačiti kao vid obrane od mađarskih posezanja.¹⁴ Povjesničari su upravo na temelju te i takve preambule zaključivali da Zahtijevanja još ne traže promjenu državnopravnog položaja Trojednice i ujedno niti državno preuređenje Monarhije.¹⁵

Međutim ukoliko ne promatramo preambulu izdvojeno, već imamo pred očima cjelokupni tekst Zahtijevanja, čije glavno značenje se ipak ogleda u 30 formuliranih točaka, taj je zaključak netočan. Kamen temeljac na kojem počivaju sve ostale točke Zahtijevanja i koji je »sine qua non« ostvarenja moderne, nacionalne države, je teritorijalno ujedinjenje pojedinih hrvatskih zemalja, a ono upravo uz zahtjev za nezavisnošću, posebnom upravom i vladom, pretpostavlja istovremeno državno preuređenje Monarhije.

Ostvarenje tih zahtjeva moguće je samo i jedino u federativno/konfederativno uređenoj parlamentarnoj monarhiji,¹⁶ pa tako Zahtijevanja iako nigdje direktno, pretpostavljaju promjenu državnopravnog odnosa/položaja Trojednice i indirektno predlažu promjene državnog uređenja Monarhije.

Teritorijalni opseg buduće »ujedinjene Hrvatske« određen je u trećoj točki: traži se ujedinjenje Hrvatske i Slavonije s »po zakonu i dogodovštini k nama pripadajućom« Dalmacijom, zatim pripojenje Vojne krajine glede političke uprave. Na kraju te točke traži se i sjedinjenje svih ostalih »tečajem vremena izgubljeni, a s ugarskimi varmedjama i s austrijskimi državama sjedinjenih« dijelova domovine. Iako se, dakle poimence u tekstu ne spominju, nameće nam se zaključak da se tu nedvojbeno radi o Međimurju (koje je bilo sastavni dio Zaladske županije), Ugarskom primorju (Rijeka i riječki, bakarski i vinodolski kotar su 1786. nakon ukidanja Severinske županije direktno pod ingerencijom Ugarskog namjesničkog vijeća) i o Istri (koja je priključena nakon 1815. nasljednjim austrijskim pokrajinama). Takva simbolički nazvana »ujedinjena« Hrvatska obuhvaćala bi pored današnjeg teritorija Republike Hrvatske, još i Boku Kotorsku i Vojvodinu (prva u sklopu Dalmacije, a druga Srijemske županije).

Ovaj program određuje tu »ujedinjenu« Hrvatsku kao nezavisnu, građansku, kapitalističko-demokratsku, samostalnu, parlamentarnu kraljevinu.

Točka koja govori o narodnoj i municipalnoj tj. državnoj nezavisnosti bila je puno jasnije i preciznije oblikovana u Željama, gdje se kao garancija za nezavisnost traži posebna uprava i vlada. Zahtijevanja jasno u preambuli stoje na poziciji Bečke ožujске revolucije, koja je izborila osnovna građanska prava, pa tako pojedine točke¹⁸ izrijekom određuju te osnovne demokratske postulate svake moderne države: slobodu tiska, vjeroispovijesti, učenja i govora, opće pravo glasa (najvjerojatnije uz census), jednakost svih pred zakonom, javnost, jednako snošenje poreza, ukidanje podaništva (kmetstva), puštanje političkih zatvorenika, pravo udruživanja, sastajanja i molbi, te izjednačenje krajišnika u građ. pravima s ostalim stanovnicima. Takvi zahtjevi isključuju svaku sumnju u liberalno i napredno-demokratsko obilježje Zahtijevanja. U skupinu zahtjeva koje bismo mogli nazvati izrazito nacionalno obojenima, a imaju ne samo duhovno-kulturnu, već i političku važnost, spadaju zahtjevi: za hrvatskim kao službenim jezikom (koristi se izraz »narodni jezik«) i to ne samo u upravi, sudstvu i školstvu, već i u vojsci i crkvi, zatim zahtjev za slobodnim političkim i duhovno-kulturnim razvojem (»političko i duševno razvijanje na slobodnom narodnom duhu – u Željama »hrvatskom i slavenskom« – osnovano«), u Željama postoji i zahtjev za slobodnim razvojem duhovno-kulturnih komunikacija sa srodnim slaven-

skim narodima, zahtjev za osnivanjem Sveučilišta te zahtjev za namještanjem »sino-va Trojedne kraljevine« u duhovničkim, svjetovnim i vojničkim službama.¹⁹ Ovaj posljednji zahtjev je vrlo zanimljiv, jer u sebi sadrži ideju državne pripadnosti Trojednici, tj. hrvatskog državljanstva.

Unutrašnja politička organizacija Trojednice zamišljena je na slijedeći način:²⁰ Sabor, kao vrhovno zakonodavno tijelo, koje se sastaje jednom godišnje u hrvatskim gradovima (Zagrebu, Osijeku, Zadru, Rijeci ili Splitu), izabran na »temelju jednakosti bez razlike staleža«, »ministerium« kao nezavisna, Saboru odgovorna vlada, te konačno hrvatski ban, izabran na Saboru i ovisan samo o kralju – kako to predviđaju Želje, »imao bi se kandidirati bez razlike roda i plemena«.

Izjava da je Velika skupština izabrala baš baruna Josipa Jelačića Bužinskog za bana Trojedne kraljevine, našla se u Zahtijevanjima na neprimjereno važnom prvom mjestu na inzistiranje Gaja.²¹ On ju je uz oduševljeno klicanje prisutnih i osobno pročitao, dok je ostale točke čitao upravo Kukuljević.

Ujedinjena Hrvatska bila bi podijeljena na županije, kotare i općine, dok bi županije imale lokalnu samoupravu »neka se županije uredi po starinskom načinu, a na novom temelju sadašnje slobode«, imala bi samostalne financije s odgovarajućim ministarstvom, kojemu bi se na upravu predali fondovi vraćeni od Ugarske, dok bi poreze raspisivao Sabor, pa bi time i dobio kompetencije izglasavanja državnog budžeta.²² Zahtijevanja traže i osnivanje centralne narodne banke.²³

Što se tiče gospodarstva i trgovine Zahtijevanja sadržavaju imperativne kapitalističke privrede: slobodno tržište roba i radne snage. Ona naime traže: ukidanje podložništva (kmetstva) i tlake (s time da Želje predviđaju plaćanje naknade od strane države), ukidanje poreznog izuzeća, ukidanje mitnica, slobodan uvoz morske soli. Traži se i posebno ministarstvo pošta.²⁴

Ovdje se također radi o naprednim zahtjevima koji smjeraju k modernizaciji države i teže stvaranju moderne građansko-demokratsko-kapitalističke države, te time ujedno ruše društveni, politički i gospodarski sustav feudalizma.

Spominjući vojsku Zahtijevanja traže da u doba »kada neima izvanjskoga rata« vojska ostane u državi, da dobiva domaće časnike i da zapovjedni jezik bude hrvatski, te da se strana vojska ukloni iz Trojednice.²⁵ Konkretno se traži povratak graničara iz Italije.

Značajan je zahtjev da vojska mora prisegnuti na vjernost državnom ustavu, kralju (u Željama ustavnome kralju) i narodnoj slobodi. Što se tiče zapovijedanja vojskom ban bi zapovijedao sa svoje dvije banske pukovnije, a u peticiji podnešenoj kralju se od ovoga za bana zahtijeva i zapovjedništvo nad Hrvatskom krajinom.²⁶ Zahtijevanja u točki 17. traže i osnivanje narodne garde, kojom bi zapovijedao državni vojvoda ili kapetan izabran na Saboru »po staroj navadi«, a čija funkcija je održavanje unutrašnjeg reda, mira i sigurnosti.

Zahtijevanja naroda su građansko-demokratski program umjereno liberalne orijentacije, prilagođena krajnjem cilju političke akcije: formiranju kulturne, političke, državne i ekonomske hrvatske nacionalne zajednice,²⁷ a Kukuljević je bio jedan od njihovih glavnih tvoraca.

Zusammenfassung

Der Artikel stellt die Entstehungsart »der Forderungen des Volkes« und »der Wünschen des Volkes« dar. Im Text zeigt der Autor die Unterschiede zwischen »den Wünschen« und »den Forderungen« (die Präambel, der Zusatz sieben neuer Punkte).

Die Präambel »der Forderungen« bestimmt die staatsrechtliche Position des Königreichs Kroatien, Dalmatien und Slawonien in der Habsburger Monarchie und die

einzelnen Punkte umreißen die Struktur der inneren Organisation des Königreichs.

Die wichtigsten Punkte sind: Die territoriale Vereinigung der kroatischen Länder, die Unabhängigkeit des Königreichs Kroatien, Dalmatien und Slawonien, die getrennte Verwaltung und Regierung. Eine abgesonderte Gruppe bilden die Forderungen nach den bürgerlichen Grundrechten: die Pressefreiheit, die Glaubensfreiheit, die Gleichheit aller vor dem Gesetz und bei der Steuerzahlung, die Öffentlichkeit, die Abschaffung der Leibeigenschaft.

Die Forderungen nach der Anerkennung der kroatischen Sprache als Amtssprache in der Verwaltung, der Justiz und der Armee, nach der freien politischen und geistlich-kulturellen Entwicklung haben eine ausdrucksvolle nationale Note.

»Die Forderungen des Volkes« sind das Programm des unabhängigen, bürgerlichen, kapitalistisch-demokratischen, selbstständigen und parlamantären Königreichs.

B I L J E Š K E

1. Narodne novine, br. 23, od 18. III 1848, tečaj XIV, godina 1848.
2. Neustädter, Josip: Le ban Jellačić et les événements en Croatie depuis l'an 1848, Zagreb 1940, tom I, str. 319.
3. Narodne novine, br. 23, od 18. III 1848, tečaj XIV, godina 1848, donose potpun tekst Kukuljevićevog govora.
4. SMIČIKLAS, TADIJA: Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, Rad JAZU.
5. ŠIDAK, JAROSLAV: Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća, Zagreb 1973, str. 237.
6. KORUNIĆ, PETAR: Hrvatski nacionalni i politički program 1848/49. godine, Povijesni prilozi 11 Instituta za suvremenu povijest, 1992, str. 203.
7. ŠIDAK: Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848–49. Zagreb 1979, str. 46.
8. isto, str. 46.
9. isto, str. 50.
10. isto, str. 54.
11. Želje naroda, letak u NSB, Zagreb, R VIIIa B–Z. Zahtijevanja naroda, letak u Arhiv HAZU, V–44/17, Fancevljeva ostavština. Zahtijevanje naroda horvatskoga, letak u Povijesnom muzeju Hrvatske, Zagreb, br. 31855.
12. ŠIDAK: Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848–49. str. 50.
13. isto, str. 71. donosi tekst Peticije caru.
14. KORUNIĆ: navedeno djelo, str. 210.
15. ŠIDAK: nav. dj., str. 47.
16. KORUNIĆ: nav. dj., str. 212.
17. Treća točka Želja.
18. Slijedeće točke Zahtijevanja: 9, 11, 12, 13, 14, 20, 21 i 26.
19. Slijedeće točke: 6, 18, 30, 8, (6. točka Želja), 7, (20. točka Želja), i 29.
20. Slijedeće točke Zahtijevanja: 2, 10, 11, 1 (22. točka Želja).
21. ŠIDAK: nav. dj., str. 54.
22. Točke 25, 27, 16 i 13.
23. Točka 15.
24. Točke 14, 24, 13, 22 i 23.
25. Točka 18.
26. ŠIDAK: nav. dj., str. 72.
27. KORUNIĆ: nav. dj., str. 205.

Primljeno: 1993–11–10